

KULTURKRÓNIKA

A KISEBBSÉGI JÖVŐ KÉRDÉSE

1. A magyar sorskérdéseket mindinkább az uralmi célokat követő hivatalos nyilatkozatok sajátítják ki. A népi érdek az anyaország közvéleményében is mind kevésbé tud szabadon megnyilvánulni. A „viharsarkokat”, ha nem tudják lecsendesíteni, a könyvet kobozzák el; a felkelések visszajáró szellemeit, ha nem tudják elűzni, a drámát tiltják le; ha a népen végigfutó morajt nem tudják lefékezni, legalább a cikket törlik, amelyben szavakra talál. Annál simább az útja a „felelős politikai tényező” szózatának, amely hol a német, hol az olasz hatalmi törekvések hangszerelésében alkudozik a magyar jövőről.

Csoda-e, ha ezek után elég egy őszinte hangsúly, a valóságos problémákhoz való elszánt hozzányulás, függetlenül elvi tételeitől, hogy hullámot verjen és megtermékenyítse az elfásult agyakat?

Három hónapja, hogy *Makkai Sándor* megírta *Nem lehet* című cikkét a kisebbségi jövőről a budapesti *Láthatár*-ban, s most higgadtan megállapíthatjuk, hogy hosszú idők óta nem volt olyan nemzetpolitikai kérdés, ami úgy megmozgassa határokon innen is, túl is a magyar közvéleményt. Nemcsak a kisebbségi kérdést emelte ki a bennfentesek és kabinetirodák sülyesztőiből, hanem vele együtt egyetemes nemzeti létkérdéseket is s igen sok olvasóban azt a népe sorsán elvérző hangot idézte föl, ami Zrinyi és Ady öröksége.

De ha ebben a cikkben találunk is a kisebbség fölötti aggodást, a Zrinyi és Ady tanítványok megingathatatlan sors-vállalását s bizalmát a nemzet jobb erőiben hiába keressük benne. A volt szabadelvű transzilván író, református püspök és kisebbségi szellemi irányító, mintha derékbátörését igyekezne igazolni elméletével a kisebbségi sors reménytelenségéről.

„Nem lehet”, – már a cím is ezt hirdeti. Nem lehet, szerinte, a kisebbségi népet beilleszteni sem a politikai, sem az erkölcsi világrendbe: halódó nyomorúságával szégyene és vádlója az emberi társadalomnak, megoldás-keresései beléütköznek a nacionalista „korszellem” sodrába s a fölötté összecsapó „történelmi hivatásu” imperiálizmusok végkép’ hullámsírt szántak neki.

Nem lehetett! – hangzik ki a mentség. Mert gondolatmenete *egyéni* útjának görbéjét követi, azt az utat, amelyen ő a jövőtlennek vélt kisebbségi nyáj pásztorságával felhagyva, Magyarországra vándorolt. A kisebbségi közösség „lét vagy nemlét” kérdésére minduntalan Makkai személyes válsága vet árnyat. A cikk ellentmondásain a félmegoldásokban felőrölt ember lelkiállapota ütközik ki.

A hozzászólók jórésze, elvi tételeit megkerülve, meg is elégszik azzal, hogy Makkai személyes magatartásával szálljon vitába. Célzások hangzanak el s a kisebbségi közvélemény már kezdi Makkait is azok közé sorozni, akik számára a kisebbségi közéleti szereplés csak ugródeszkaül szolgált a határon túli méltósághoz. Makkait azonban, kétségkívül, egész transzilván munkaköre a kisebbségi önvédelembe kapcsolta, minden hátsó gondolat nélkül, s ha ez a mult fokozza is társadalmi felelősségét mai állásfoglalásával szemben, érvei elsősorban ellenérveket várnak és nem erkölcsi ítéletet.

2. Sajnos, a kisebbségi jövő problémáját, amit Makkai kegyetlen valóságként dob elének, úgy a magyarországi, mint a transzilván válaszok a hivatalos politika járszalagához kötött tartózkodással tapogatják körül. A kibontakozásra való öncélú kisebbségi törekvés csak itt-ott bukkan fel a vitában s helyette például Hegedüs Nándor cikkében (Szabadság, 1937. febr. 12.) s a pécsi Egyetemi Kisebbségi Intézet nyilatkozatában (Láthatár, 1937. március) a kisebbségi népek százados türelmére kapunk oktató példákat (szinte a „szegénység mindig volt és mindig lesz” vigasztaló hangnemében). Nem véve észre, hogy ezzel a kisebbségi jövő kérdését ép úgy útvesztőbe lehet juttatni, mint Makkai viaskodó halál-szemléletével.

Pedig Hegedüs is arcvonalnak ismerte föl a kisebbségi sorsot, amit elsősorban vállalni kell, akárcsak Szász Endre, aki kemény, de kihagyástalan őszinteségű vádjában. (Keleti Ujság, 1937. febr. 16.) a kisebbségi élet malomkövek közt őrlődő keserű mindennapját szólaltatja meg. (Talán ezért is érte annyi gáncs mindazok részéről, akiket feszélyezett ez a hang.) Állásfoglalásuknak, politikai helyett, inkább erkölcsi tartalmat adnak, amit Reményik Sándor a „nem lehet”-tel szemben egyetlen jelszóba sűrít: „lehet, mert kell!” (Ellenzék, 1937. febr. 21.)

Makkai azonban mondanivalóját nem annyira a cimben, mint inkább ebben a mondatában foglalja össze: „A kisebbségi kérdés megoldhatatlan”. S erre egyedül Paál Árpád igyekszik pozitív feleletet adni (Láthatár, 1937. április), mikor „új népszabadsági fejlődést” emleget s le meri írni, hogy „akármilyen nagy érdemei is vannak Aristotelesnek, a rabszolgaság kérdésében még sincs igaza. Jöttek az emberi szolgálat más, szabadabb formái: a jobbagység, a bér munka, a szervezett munkásság állapota, s még ki tudja hol áll meg ez a fejlődés az uralom és a szolgálat viszonyában. Az egyes népek közé osztódott más népek csoportjaira nézve is hasonló fejlődésnek kell előállnia, ha humánusra, az emberélet tökéletesebb összefüggéseire és színvonalára törekszünk.”

Talán maga Paál Árpád sem mérte föl szavainak jelentőségét, amikor a nemzetiségek viszonyát az uralkodó nemzethez a „szolgáló” osztályok az uralkodó osztályokhoz való viszonyával hozza párhuzamba, még ha a teljes kibontakozás helyett csupán a függő viszony minőségi fejlődését látja is. Ott téved azonban, amikor, valami helyén nem való kiméletről, mindezt nem Makkai elméletével szemben állítja fel, hanem azt igazolva. Amikor végkövetkeztetéseket elhallgatva, olyan eszméket olvas ki a cikkből, amiket Makkai éppen megtagad benne.

3. „Az emberiség egységének öntudata”, aminek Makkai valamikor ünnepezt bajnoka volt, ma szerinte – „a lehető legnagyobb hazugság.” Helyébe új eszmény, „a nemzeti öntudat soha nem ismert új értelmű kivirágása és megteljesedése” lépett nála. „A nacionalizmusnak ez a fellángolása most már a jövőt alakító leghatalmasabb tényezővé vált” – írja s a gondolkodó, aki annak idején a kisebbségi társadalom erkölcsi magasabbrendűségét és világhivatását hirdette a népek megbékélésében, a jövő pálmáját most a hódító nacionalizmusoknak nyújtja.

Makkai leszögezi, hogy „nem politikai szempontból” nézi a kérdést (s elméletének gyakorlati politikai vetületével mindvégig nem is mer szembe nézni) – „hanem legmélyebb gyökerében: a humánus sorsát illetően”. S egy pillanatra csakugyan úgy tűnik, mintha újra a régi Makkai szólalna meg, aki néhány évvel ezelőtt a *Magunk revíziója* (1931) oldalain oly kisebbségi közösséget hirdetett még, „amely sohse zárkózzék el az emberiség egyetemes nagy érdekei és szolidaritása elől”. Az a „humanizmus” azonban, amit Makkai ma vall a magáénak, ál-humanizmus, amely saját eszményeit becsméri le, hogy aztán „az emberiséget

nemzeti öntudatában újra feltalált Európában” találja meg átlényegülését.

A szavak megtévesztők, mert Makkai a kulturát és haladást termő nemzeti öntudat képében az imperialista nemzetelméletet népszerűsíti, abban látja az emberi egyetemesség megnyilatkozását. S igaza is van annyiban, hogy a hódító hatalmak tényleg egyetemességre törnek, egyetemes uralomra *urbi et orbi*.

A nemzet azonban, ez a történelmileg kialakult közösség, az emberibb élet előfeltételeiért folytatott százados szabadságküzdelmében kovácsolódott össze. Szellemi örökségét a függetlenségi harcok átfogó, népi hagyományai, a haladás béklyókat feszítő közösségi tudata töltik be, s legalább is történelmi visszasság, ha ebből ma a nemzeti magasabbrendűség és uralomra hivatottság fegyvereit gyártják más népek ellen, s a „nemzeti megbízhatóság” jelszavát a szabadságjogokból kisemmizésre ítélt tömegekkel szemben. Bármilyen frazeológiát használjon valaki, ez az „ujfajta” nacionalizmus nem a nemzeti törekvések, hanem a terjeszkedő oligarchikus érdekek leszármazottja. S nem a nemzeti gondolat, hanem az ellene esküdött Szent Szövetség eszmeköre az, ami újra éled a földkerekség fölötti gyámkodásra szövetkezett támadó imperiálizmusok érdeklőzetében.

4. Már a háború előtt estek bírálatok azzal a felfogással szemben, amely a nemzeti kérdés kutatásánál csak az európai nemzetekbe ékelt idegen népcsoportokat vette figyelembe, teljesen megfeledkezve a gyarmati és félgyarmati népekről, amelyeknek helyzete csak fokozatban különbözik az előbbiektől. Ebből a szempontból Makkai *még jobban szűkíti a kört*, mikor a békeszerződésekben látja a nemzetiségek „halálós ítéletét”. Megfeledkezik arról, hogy a békeszerződések nemcsak uralkodó népek egyes részeit fokozták le kisebbségekké, hanem a népek önrendelkezési joga alapján, a wilsoni megfogalmazásban, igen sok nemzetiséget új, független államisággal rendelkező nemzetté avattak (Finnország, Lengyelország, Balti-Államok, Csehszlovákia), másokat viszont a már fennálló anyaállamaikhoz kerekítették (Románia és Jugoszlávia). Azoknak a tekintélyes másfajú néptömböknek pedig, amelyeket a szám jogánál fogva mint „kisebbségeket” egyszerűen a „többségeknek” vetettek alá, bizonyos fokig nemzetközi jog igyekezett védelmet nyújtani a békeszerződések kisebbségi paragrafusai révén.

Igaz, ez a nemzetközi kisebbségvédelem alig terjedt ki a legegységesebb életfeltételekre s hatóereje még soványabb, de mikor valaki a kisebbségi probléma minden forrását a múlt háború kimenetelében látja (figyelmen kívül hagyva, hogy ugyanaz évszázados nemzetiségi elnyomást szüntett meg például a hajdani Ausztria-Magyarország s a cári Oroszország, a „népek börtöne” területén), méltán felötlük azoknak a nemzetiségeknek a sorsa, akikről még plátói nemzetközi jog sem emlékezik meg. Többek közt, hogy csak az európaiak közül említsünk, a katalánok és a bászok Spanyolországban, akik napjainkban teremtenek megoldást maguknak, ezzel is rácsafolva Makkai borulátására.

A békeszerződések, sebeket szüntetve, újakat ütve, kétségkívül a háború utáni hatalmi egyensulynak voltak a kifejezői, ami a maival nem azonos. De népek sorsát a megváltozott hatalmi egyensúlytól tenni függővé, olyan elv, amit méltányosnak semmiképpen sem fogadhatunk el, még kevésbé háború árán.

A kisebbségi jövő kérdése nem csupán a békeszerződéseké, hanem elsősorban a nemzeti függetlenségi mozgalmak hátralévő szakaszának az ügye, amely az emberiség két-harmadát érinti s enélkül a népek jövőbeli

zavartalan szabad társulása el sem képzelhető. Ide tartozik a függetlenségükben fenyegetett kis nemzetek kérdése is, amelyeknek külpolitikai helyzete párhuzamos viszonyba került a belpolitikai függőségben lévő nemzetiségek sorsával. Nem csoda, ha napjaink legtragikusabb nemzetközi vetületű párviadala éppen a kisnemzetekben folyik, egyrészt a reakció, amely a népi érdeket feladva, nemzetközi szolidaritást bont s a támadó imperializmus kétes kimenetelű pártfogásába huzódik, másrészt a demokratikus erők közt, amelyek a békéért és népi szabadságukért frontot vállalnak a földkerekség tüzfészkeivel szemben.

5. Valójában egy kormányzat nemzeti volta attól a ténytől függ, hogy milyen mértékben bontakozhatnak ki benne a nép egészének életlehetőségei. A kisebbségi közületben a nemzeti eszme szintén a *tömegek* föltétlen érdekvédelmét jelenti, akkor is, amikor esetleg az anyaállam hivatalos politikája ép úgy, mint az utódállamé, nemzeti kizárólagosságot hirdet és parancsuralomra törekszik. Ennek az utóbbi helyzetnek a következménye az anyaállam befolyása alatt álló kisebbségi körökben: a csodavárás és gerinctelenség egyvelege, míg az *öncélú* kisebbségi politika valóban néperdeket képvisel, a tömegek létalapját védi. Szükséges, törvényszerű partikularizmus ez, önösszeszedés, hogy a kisebbség helyzetének teljes tudatában és felelősségében építhesse ki nemzeti közösségét. Különvalóság, amely azonban az egészségesebb jövőbeli összetételnek is gondját viseli, mikor népek közötti testvériséget ápol és szorosabb kapcsolatba lép az uralkodó nép demokratikus erőivel.

A reakció ezzel szemben az emberi haladás, a szabadságjogok helyett *hatalmi* körök szolgálatában áll s vagy megalkuszik, vagy a revánsvágyat éleszti. Hol a faltörő kosnak használja a kisebbségi politikát az utódállam ellen, akkor is, ha annak demokratikusabb berendezkedése más magatartást követelne tőle (mint a Henlein-mozgalom Csehszlovákiában), hol meg alkotmányos jogköveteléseit is feladja, nehogy utjába álljon a kisebbségi érdekekre sujtó, de azonos elvű többségi parancsuralmi törekvéseknek (mint a romániai Magyar Párt egyik, a többségi szélsőjobb felé orientálódó szárnya).

A reakció nem tűri meg más államba szakadt népcsoportjainak öncélú igazodását, ami Makkai eszményesítő nyelvezetében így hangzik: „az új öntudat ereje és hevessége létesíti azt a helyzetet, hogy a nemzethez tartó tömbök és egyének csak saját nemzetük szuverénitásának kötelékében találhatják meg az emberhez méltó élet lehetőségeit.”

Ámde a „nemzeti szuverénitás”-nak az a formája, ami Makkait átcsalta a határon, a haladó szellemű magyarországi körökben éppen a kisebbségi társadalom tisztultabb belső viszonyai iránt ébreszt vágyódást. Látják, hogy a kisebbség életküzdelleme – társadalmi légkörének minden helyzetéből adódó nyomottsága ellenére is, – az emberi szabadság széles távlatában folyik s a közszelem, amit a nemzetiségi életösztön teremt, gyökerében demokrata.

6. A fogalomzavar, amit a nacionalizmus és a nemzetiségi öntudat összekeverése teremt a kisebbségi közvéleményben, Makkainál az önellentmondás élességében jelent meg. Hiába ejti meg a nacionalizmus „újértelmű kivirágzása”, cikkének éppen a kisebbségi sors egyéni átérzése kölcsönöz életteljes csengést. Amikor kifakad, hogy magát „a kisebbségi kategóriát tartom emberhez méltatlannak.” Mikor megállapítja, hogy kisebbségi életformában nem lehet fejlődésképes nemzeti életet élni.” Hogy „lehetetlen a változás reménye nélkül mind fokozottabb mértékben érezni és hordozni az idegenséget, a szellemi értelemben vett hontalanságot, egy olyan lelki ellenségesség atmoszféra-nyomását, mely kikö-

zösíti a kisebbséget az emberi lét termékeny és gyümölcsöző közösségből.”

De vajjon a „változás reménye”, amire céloz, csak „kisebbségből” „többséggé”-válást jelenthet? „Künn a bárány, benn a farkas” játékot időnként szerepcserével? A hozzászólók nem adnak rá feleletet, nem magyarázzák meg, hogy ha az egymás ellen acsarkodó nacionalizmusok felmorzsolják, viszont a népi demokrácia a legteljesebb mértékben össze tudja egyeztetni az egymással összefonódó nemzetek érdekeit, önrendelkezési joguk kölcsönös tisztelete alapján, megszüntetve a gazdasági és politikai kiváltságoknak a számbeli vagy erőviszonyokhoz mért skáláját. Hogy a dunavölgyi népek függetlenségének, érdekeik demokratikus rendezésének, a nemzetiségek kölcsönös egyenjogusításának elvével nem az erkölcsi világrenden, hanem egyedül a rájuk éhező német és olasz imperiálizmusokon esne sérelem.

„ A kisebbségeknek nincsen politikai imperiumuk”, állapítja meg keserűen Makkai s ezzel le is mond nemzeti törekvéseik érvényességéről. Nem veszi észre, hozzászólói pedig tartózkodnak kimondani, hogy éppen a kisebbségek, valamint minden függetlenségében fenyegetett nép helyzetében nyeri vissza a nemzeti eszme hagyományos, történelem alakító erejét.

(Bányai László)